DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÇEVRE POLİTİKALARINA ETKİSİ: TEORİK BİR ANALİZ

Selma BÜYÜKKANTARCI TOLGAY[1]

1. GİRİŞ

Uluslararası ticarete engel oluşturabilecek birçok faktörün ortadan kalkması sonucu ülkeler arasında ticaretin arttığı görülmektedir. Ancak bu durum çevre üzerinde bir takım etkileri beraberinde getirmektedir.

Küreselleşmenin çevre üzerindeki etkisi, büyük ölçüde ticaret yoluyla, ülkelere sermaye akımları yoluyla veya daha özel bir şekilde doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla analiz edilmektedir (Doytch ve Uctum, 2016:1). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde giderek daha önemli bir faktör olmaktadır. Doğrudan Yabancı yatırımların ev sahibi ülkelere birçok olumlu faydaları olmasının yanı sıra, çevresel bozulmaya neden olması gibi olumsuz etkileri hükümetlerin yabancı yatırımcılara bakış açılarını değiştirmiştir. Hızla artan üretime karşılık tükenen doğal kaynakların yerine alternatif kaynak kullanımı ya da çevre politikalarının daha sıkılaştırılarak kirletici endüstrilerin ülkeye girişine engel konulması sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasında ülkelerin aldıkları önlemler arasındadır.

Geçmişten günümüze ekonomik kalkınma üzerinde dış ticaret politikalarının çevresel problemlere yol açması tartışmasız ilk sıralarda yer almaktadır. Dış ticaretin ülkelerin çevre kalitelerine etkisine dair görüşler, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) müzakereleri, Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) müzakerelerinin Uruguay turu ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulmasına kadar dayanmaktadır. Daha sonra Kyoto ve Montreal Protokolleri ve insanların faaliyetlerinden kaynaklanan artan CO2 emisyonu dolayısıyla iklim değişikliğine ilişkin araştırmalar da dış ticaretin çevre üzerindeki etkileri hususunda büyük önem taşımaktadır (Temurshoev, 2014:2). Dış ticaretin serbestleşmesi bir taraftan ekonomik kalkınmayı artırırken diğer taraftan çevresel bozulmaya yol açmaktadır. Bu nedenle ülkeler ekonomi politikalarını geliştirirken çevre politikalarına daha fazla önem vermekte ve çevreye zarar verecek üretim yönetim ve tekniklerini yeniden gözden geçirmekte ve buna dayalı teşvik programları açıklamaktadır. Çevreye verilen önemin artmasıyla ülkeler daha sıkı dış ticaret politikaları uygulamaktadır. Bununla birlikte bazı ülkeler de çevresel bozulma pahasına ülkelerine yabancı sermaye yatırımlarının kendi ülkelerine kaymalarını sağlamaya yönelik daha gevşek çevre politikaları benimsemektedirler. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça çevreyle ilgili katı politikalar benimsedikleri görülmüştür (Akar, 2019: 37-38).

Ülkelerin uyguladıkları çevre politikalarının çok sıkı veya esnek olmasına bağlı olarak özellikle sıkı politikalar uygulayan ülkelerden kaçan kirletici endüstrilerin üretim yapabilmek amacıyla esnek çevre politikaları uygulayan ülkelere gitmektedir. Esnek çevre politikalarına

[1] Dr. Öğr.Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, sbtolgay@kayseri.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0591-7822.

sahip ülkelerin yatırımları çekmek için uyguladıkları teşvik politikaları yabanı yatırım yapan firmalar arasındaki rekabeti olumsuz etkilemektedir (Clark vd., 2000:78-79). Bununla birlikte gelişmiş ülkelerde faaliyette bulunan kirletici endüstrilerin gelişmekte olan ülkelere doğru kayması sadece ev sahibi ülkelerin uyguladıkları zayıf çevre politikalarından kaynaklanmamaktadır. Aynı zamanda ucuz emek, hammaddeye ulaşım, enerji kullanımı ve ev sahibi ülkelerde bulunan doğal kaynakların bol olması, gelişmiş ülkelerin yatırım yapacakları ülkeyi seçmeleri için etkili olmaktadır. Üretim faktörlerinde sahip olunan karşılaştırmalı üstünlük yabancı yatırımcıları gelişmekte olan ülkelere yönlendirmektedir (Mani ve Wheeler, 1997). Gelişmekte olan ülkeler daha çok ekonomik kalkınma ve büyüme odaklı olduklarından yabancı yatırımları ülkelerine çekebilmek için çevre kalitesini önemsememektedir ve diğer faktörlerin karşılaştırmalı üstünlük derecelerini kullanarak yatırımları çekmesi uluslararası rekabeti olumsuz etkilemektedir (Akar, 2019:38).

Uluslararası ticaretin çevreyi nasıl etkilediğini tahmin eden iki rakip hipotez vardır: Kirlilik Sığınağı Hipotezi ve Kirlilik Halo Hipotezi. Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle bu iki hipotez hakkında teorik bilgi verilecektir. Üçüncü bölümde Türkiye ve Dünya'da yapılmış ampirik literatüre yer verilecektir. Dördüncü bölümde Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ve çevre politikalarına değinilecektir. Son olarak politika önerilerinde bulunulacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kirlilik Sığınağı Hipotezi

Uluslararası ticaretin serbestleşmesi ile birlikte uzmanlaşma artacaktır. Daha az kirli endüstrilerde uzmanlaşan ülkeler daha temiz bir çevre sağlayacak, daha fazla kirli endüstrilerde uzmanlaşan ülkelerde daha kirli bir çevre sağlayacaklardır. Gelişmiş ülkeler çevreyi korumaya yönelik politikalar benimseyerek kirletici endüstrilerin yatırımlarının daha gevşek çevre politikalarına sahip ülkelere kaymasına neden olacaklardır. Bu nedenle küresel ticarette kirlilik yoğun endüstriler yeni bir rekabet ortamı yaratmış olacaktır. Dolayısıyla uluslararası ticarette rekabetin artması, ülkelerin çevre standartlarını düşük tutmasına neden olabilmektedir. Bu da üreticileri kirli kaynakların kullanılmasına yönelterek, ülkelerin çevre kalitelerini bozucu etki yaratacaktır (Gökalp ve Yıldırım, 2004: 101).

Dış ticaretin serbestleşmesi ile birlikte kirletici endüstrilerin yatırımlarını gelişmekte olan ülkelere kaydırması gelişmiş ülkelerde çevre kalitesinin artmasına, diğer taraftan yatırımın yapıldığı gelişmekte olan ülkelerde de çevre kalitesi bozulmasına neden olacaktır. Bu durum gelişmekte olan ülkeleri kirli endüstrilerin sığınağı haline getirecektir (Gökalp ve Yıldırım 2004:100). Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler kirli endüstriler olarak adlandırılan firmaların kendilerine yatırım yapmaları ile birlikte karşılaştırmalı bir üstünlük elde edeceklerdir. Ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğünün belirlenmesinde ülkelerin uyguladıkları çevre politikaları değil teknoloji ve üretim kaynaklarının çeşitliliğinin daha etkili olduğunu savunmaktadır. Kirlilik sığınağı hipotezine göre, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklı çevre politikaları uygulamaları ile gelişmiş ülkelerin kirletici endüstrilerden uzaklaşması gelişmekte olan ülkelerin ise kirletici endüstrilerde uzmanlaşmasına neden olarak

karşılaştırmalı üstünlükleri artacaktır. Bu sebeple de doğrudan yabancı yatırımları ülkelerine çekmeye çalışacaklardır.

Gelişmiş ülkelerde üretim maliyetleri içerisinde çevre maliyetlerinin büyük bir payı oluşturduğu görülmektedir. Küreselleşme ile birlikte çok uluslu şirketlerin artması sonucu, firmalar ürettikleri malın kalitesini bozmadan daha düşük maliyetli üretim yöntemleri arayışına girmişlerdir. Bu nedenden dolayı çok uluslu şirketler üretimlerini çevre politikaları daha gevşek olan ülkelere kaydırarak üretim maliyetlerini düşürmektedirler. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler ile karşılaştırıldığında çevre politikalarının daha sert olduğu görülmektedir. Dolayısıyla gelişmiş ülkeler kirli endüstri olarak adlandırılan üretimleri gelişmekte olan ülkelere kaydırarak çevre maliyetinden kurtulmaktadır (Şahinöz ve Fotourehchi, 2014: 189). Uluslararası doğrudan yabancı yatırım yapan endüstrilerin hangilerinin kirli endüstri hangilerinin temiz endüstri olduğunu anlayabilmek için kirli endüstri tanımını iyi yapmak gerekmektedir. Üretimin yüksek düzeyde çevre kirliliğine neden olması, her bir üretilen ürünün ürün başına çevreye aşırı bir şekilde zehirli atık bırakması, üretilen her bir ürün başına kirlilik azaltma maliyetinin yüksek olması ve birim başına enerji yoğun ve sosyoekonomik maliyeti yüksek ürünler üreten endüstriler kirli endüstriler olarak anılmaktadır (Akbostancı, Tunç ve Aşık 2003:6). Taylor'a göre (2005), dünyanın en kirli endüstrileri en düşük çevre standartlarına sahip ülkelerdir ve dünya kirliliği de bu ülkelerin yaptığı ticaretle birlikte artmaktadır.

2.2. Kirlilik Halo Hipotezi

Kirlilik halo hipotezi kirlilik sığınağı hipotezinin tersine, ülkeye giren yabancı yatırımcıların yerli firmalara göre temiz çevre performansına odaklandığını söylemektedir. Gelişmiş ülkeler yatırım yapmış oldukları ülkelerden daha yüksek teknolojiye sahip olduklarından dolayı çevre konusunda da daha iyi düzenleyicilere sahiptirler (Zarsky, 1999:8).

Uluslararası ticaret dolayısıyla çevreye duyarlı teknolojilerin ev sahibi ülkeye girmesine olanak tanıyacak ve bu da yatırım yapılan ülkede çevrenin bozulmasını önleyecektir (Aller ve diğ.,2015: 57). Bu durum teknolojinin ev sahibi ülkenin çevre kalitesine olumlu etkisi olduğunu göstermektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar bir ülkeye sadece sermaye girişi ile katkı sağlamayıp, yerli firmalara teknolojilerini yaymak yolu ile de yerli firmalara teknolojilerini öğreterek yerli firmalarında yurt dışında rekabet edebilmelerini sağlamaktadır (Görg ve Strobl, 2004:137). Gelişmiş ülkelerdeki firmalar teknolojiye sahip olmanın verdiği avantajlarla birlikte ulusal firmalara göre daha büyüktür. Bu firmaların büyük olmanın verdiği geniş finansal imkânlar ile gerekli olan ar-ge ve temiz çevre yönetim sistemlerini uygulamaları daha kolay olmaktadır. Dolayısıyla yatırım yapmak için gittikleri ülkelerde yerli firmalara örnek olmakta ve doğrudan yabancı yatırım yapan firmaların kullandığı temiz çevre yönetim sistemini öğrenmelerini sağlayacaktır. Bu da yerli firmaların çevre performanslarının geliştirmelerine olanak tanımaktadır (Zarsky, 1999:8). Kirlilik halo hipotezine göre, doğrudan yabancı yatırım yapan şirketler genellikle dünya çapında kapsamlı bir çevre standardı uyguladıklarından dolayı kullanmış oldukları yeşil teknolojiyi yatırım yaptıkları ev sahibi ülkeye de götürecekler ve o ülkenin de öğrenmesine imkân tanınmış olacaktır (Hoffman ve diğ., 2005:311). Ancak eğer üretilen ürün ya da şirketin kendisi çevre kirletici ise o zaman Halo etkisinden bahsetmek doğru olmayacaktır. Dolayısıyla bu yatırımcılar ev sahibi ülkeye iyi bir çevre uygulamasını

götürmekten ziyade kötü uygulamayı götürmüş olacaktır. Açıkçası, yabancı şirketin kendisi bir çevre kirletici ise, "halo" etkisi olmayacaktır (Zarsky, 1999:9).

Doğrudan yabancı yatırımcılar teknolojiler konusunda üstün bilgi sahibi olmaları sebebiyle ev sahibi ülkeye ya bu bu bilgiyi ya da yerli işletmelerin çevre performanslarını geliştirici uygulamaların kullanımını yayacaklardır (Doytch, N. ve Uctum, M., 2016:1).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde çevre kirliliği ile doğrudan yabancı yatırımı ilişkilendiren bir dizi çalışma mevcuttur. Bazı araştırmalar kirlilik sığınağı hipotezini desteklerken diğerleri destekleyici kanıt ortaya çıkarmadığı görülmüştür. Bunun nedeninin farklı ekonometrik yöntemler, farklı veri kaynakları ve alternatif kavramsal çerçeveler yer aldığı söylenebilir. Aşağıda bir çok kaynaktan derlenmiş literatür çalışmalarından bazıları yer almaktadır.

3.1. Dünya'dan Yapılmış Çalışmalar

He (2006), çalışmasında 1978-2005 dönemini ele almış ve Çin'deki Doğrudan yabancı yatırımlar ile emisyon ilişkisini incelemek için eş zamanlı bir model oluşturmuştur. Sonuç olarak Kirlilik Cenneti hipotezinin Çin'de geçerli olduğu bulunmuştur.

Yang ve diğ. (2008), 1982-2006 dönemi için bu yıllara ait veriler kullanılarak Çin'e gelen doğrudan yabancı yatırımların CO2 emisyonu üzerindeki etkisini VAR analizi yoluyla test etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda doğrudan yabancı yatırımların sera gazı emisyonunu artırdığını ve Çin'de Kirlilik Cenneti Hipotezinin geçerli olduğunu bulmuşlardır.

Acharyya (2009), yapmış olduğu çalışmada Hindistan için doğrudan yabancı yatırım ile CO2 emisyonu arasındaki ilişkiyi 1980-2003 dönemlerinde incelemiştir. Çalışmada incelenen değişkenler arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Hindistan'ın CO2 emisyonlarının küresel sıralamasında dördüncü en yüksek sıraya çıkmasının doğrudan yabancı yatırım artışından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Yanchun (2010), 1978-2008 yılları arasında Çin'de yabancı yatırım bağımlılığının CO_2 emisyonlarına etkisini incelemiştir. Bir zaman serisi regresyon analizi yapılarak, yabancı sermaye girişinin, yayılma etkisinden kaynaklanan CO2 emisyonlarının büyümesi üzerinde önemli bir olumsuz etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Bu çalışmada Çin de Kirlilik Cenneti hipotezinin geçerliliği bulunmuştur.

Blanco ve diğ. (2011) 1980-2007 yılları arasında 18 Latin Amerika Ülkesinde doğrudan yabancı yatırımlar ile CO2 emisyonu arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ve Granger nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Araştırmanın sonucunda değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Solarin ve diğ. (2017), 1980-2012 dönemi için hava kirliliğinin bir göstergesi olarak CO2 emisyonunu kullanarak otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) yöntemi ile Gana'daki kirlilik sığınağı hipotezini araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre kirlilik sığınağı hipotezinin Gana'da var olduğunu bulmuşlardır.

Mike ve Kardaşlar (2018), 2000-2015 dönemleri arasında 102 ülkenin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve çevresel kalitesi arasındaki ilişkiyi üzerindeki etkisini Genelleştirilmiş Momentler Metodu kullanarak incelemişlerdir. Sonuç olarak ülkeleri farklı gruplar altında analiz ettikleri çalışmalarında, düşük gelirli ülkelerde kirlilik sığınağı hipotezinin; düşük-orta, üst-orta ve yüksek gelir grubu ülkelerde ise kirlilik hale hipotezinin geçerliliği tespit edilmiştir.

Sarkodie ve Strezov (2019) çalışmada, 1982-2016 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlarının sera gazı emisyonlarına etkisini incelenmiştir. Çin, Hindistan, İran, Endonezya ve Güney Afrika için Driscoll-Kraay standart hatalarıyla bir panel veri regresyonu, U testi tahmin yaklaşımı ve toplamsal olmayan sabit etkilerle panel kantil regresyonu kullanmış ve enerji tüketiminin sera gazı emisyonları üzerinde güçlü bir pozitif etkisi bulunmuş ve incelenen ülkelerde kirlilik sığınağı hipotezinin geçerliliği tespit edilmiştir.

3.2. Türkiye'de Yapılmış Çalışmalar

Akbostancı, Tunç ve Aşık (2003), 1980- 2000 dönemleri arasında Türkiye'nin üretiminde ve uluslararası ticaret açısından kirlilik sığınağı olup olmadığını bulmaya çalışmıştır. Yapılan analizle sonucunda Türkiye'nin 1980 sonrası dönemde imalat sektöründe kirlilik sığınağı olmadığı bulunmuştur.

Gökalp ve Yıldırım (2004), serbest ticaret sürecinde azgelişmiş ve gelişme olan ülkelerde kirli endüstrilerin yoğunlaşacağını ve çevre kalitesinin bozulacağını gösteren kirlilik sığınağı hipotezini 1989-2001 yıllarını kapsayarak Türkiye açısından incelemiş, Türkiye'de ticaretin serbestleşmesi sürecinde çevre kalitesinin azalmadığını tam tersine arttığını bulmuştur.

Yılmazer ve Ersoy (2009) çalışmalarında, 1975-2006 arasındaki yıllarda gelişmekte olan altı ülkenin doğrudan yabancı yatırımlar ve sera gazı emisyonu ilişkisini panel eşbütünleşme testi yaparak incelemişlerdir. Araştırma sonucu doğrudan yabancı yatırımlar ile CO2 emisyonu arasında ilişki bulunmadığını göstermiştir.

Şahinöz ve Fotourehchi (2014), 1974-2011 döneminde Türkiye'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile CO2 emisyonu arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Ekonomi ölçeğinin artışının ve yapısal değişimler CO2 emisyonunun artışına neden olduğu tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının CO2 emisyonunu azalttığı dolayısıyla kirlilik sığınağı hipotezinin geçerli olmadığını tespit etmişlerdir.

Zeren (2015), 1970-2010 dönemi için doğrudan yabancı yatırımlardaki artışın karbon emisyonu üzerindeki etkisini araştırmıştır. Ekonometrik yöntem olarak doğrusal ve doğrusal olmayan nedensellik testleri yapılmış doğrudan yabancı yatırımların karbon emisyonları arasında nedensellik bulunmuştur. İkinci olarak değişkenler arasındaki ilişki iki yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile belirlenmiştir. Son olarak ise bu ilişkinin yönü FMOLS ve CCR eşbütünleşme testleri ile kesinleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, A.B.D, Fransa ve İngiltere için doğrudan yabancı yatırımlardaki artışın karbon emisyonunda azalmayı sağladığını iddia eden Kirlilik Hale hipotezinin geçerli bulunmuş. Kanada için artan DYY çevre ve hava kirliliğini arttırdığı tespit edilerek Kirlilik Sığınağı hipotezi bu ülke için geçerli bulunmuştur.

Öztürk ve Öz (2016) çalışmalarında, 1974-2011 yıllık verileri kullanarak Türkiye'deki enerji tüketimi, gelir, doğrudan yabancı yatırım girişi ve CO2 emisyonu arasındaki ilişkiyi Maki (2012) koentegrasyon yöntemi ve Granger nedensellik testi kullanarak test etmişlerdir. Sonuç

olarak, doğrudan yabancı yatırımların sera emisyonunu azalttığı yani Türkiye'de Kirlilik Halo Hipotezinin geçerliliği tespit edilmiştir.

Kaya ve diğ. (2017), 1974-2010 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Türkiye'de GSYH, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticaretin CO2 emisyonları üzerindeki uzun ve kısa vadeli etkilerini tespit etmek amacıyla Engle-Granger eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye'de Kirlilik Sığınağı hipotezinin geçerliliği bulunmuştur.

Kılıçarslan ve Dumrul (2017), çalışmada doğrudan yabancı yatırımların çevreye etkisini analiz etmek amacıyla 1974-2013 dönemi için Türkiye'de Johansen eşbütünleşme testi ve vektör hata düzeltme ekonometrik yöntem uygulanmıştır. Sonuç olarak, doğrudan yabancı yatırımların uzun vadede karbondioksit emisyonlarını olumlu yönde etkilediği bulunmuş ve bunun da kirlilik sığınağı hipotezinin Türkiye'deki geçerli olduğunun kanıtıdır.

Koçak ve Şarkgüneşi (2017), çalışmalarında 1974–2013 döneminde Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlarının CO_2 emisyonuna etkisini çevresel Kuznets eğrisi (EKC) modeli kullanarak incelemişlerdir. Araştırma sonucunda doğrudan yabancı yatırım, ekonomik büyüme, enerji kullanımı ve CO_2 emisyonu arasında uzun vadeli bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, Türkiye'de kirlilik sığınağı hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Görüş ve Aslan (2019) , dengeli panel veri metodolojisini kullanarak, 1980-2013 dönemi için MENA ülkelerinde kişi başına gelir, doğrudan yabancı yatırım, enerji kullanımı ve karbondioksit emisyonu arasındaki nedensellik bağlantılarını ve yönünü araştırılmıştır. Sonuç olarak, doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ve enerji kullanımının MENA ülkelerinin çoğunda kirliliği şiddetlendirdiğini tespit edilmiştir. Cezayir, İran, Ürdün, Fas ve Türkiye'de kirlilik sığınağı hipotezinin geçerliliği tespit edilmiştir.

Şahin ve diğ. (2019), Türkiye'de dış ticaretin çevre kirliliğine etkisi kirlilik sığınağı ve kirlilik halo hipotezleri Johansen eşbütünleşme analizi ve VECM analizleri kullanılarak 1990-2015 dönemi için incelenmiştir. Sonuç olarak doğrudan yabancı yatırımların sera gazı salınımını arttırdığı dolayısıyla da ve kirlilik sığınağı hipotezi Türkiye'de geçerlidir.

Kurt, Kılıç ve Özekicioğlu (2019), Türkiye'de 1974-2014 dönemi için doğrudan yabancı yatırımlar ile sera gazı emisyonu arasındaki ilişki ARDL sınır testi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda kişi başına GSYH'nin CO2 emisyonunu azalttığı, enerji tüketiminin ve doğrudan yabancı yatırımların CO2 emisyonunu arttırdığı bulunmuştur. Türkiye'de Kirlilik Sığınağı Hipotezi geçerlidir.

Mike (2020), 1970-2012 arasında yıllık veriler kullanılarak Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye ile çevre kirliliği arasındaki ilişki ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelenmiştir. Sonuç olarak Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının karbondioksit emisyonunu artırdığı dolayısıylada Türkiye'de kirlilik sığınağı hipotezinin geçerliliği tespit edilmiştir.

Yurtkuran (2021), 1971-2018 dönemi için Türkiye'de Fourier ADL eşbütünleşme testi, dinamik en küçük kareler uzun dönem tahmincisi ve Fourier Toda-Yamamoto Granger nedensellik testleri kullanılarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları, finansal gelişme, yenilenebilir enerji tüketimi ve CO2 salımı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Sonucunda Türkiye'de kirlilik sığınağı hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna varılmıştır.

4. TÜRKİYE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÇEVRE POLİTİKALARI

Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye, ekonomik büyümenin ve sürdürülebilir kalkınmanın temel göstergesi olarak toplumsal refah seviyesi ve toplumsal hayat şartlarının iyileştirilmesi amacı ile bir takım politikalar benimsemektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar uluslararası ticaret yapan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de büyüme ve sürdürülebilirlik anlamında kalkınmayı destekleyecek önemli bir faktör olarak görülmektedir. Bu nedenle ülkelerin sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde uluslararası DYY konusunda belirleyecekleri politikalar önem arz etmektedir.

Türkiye'de 6224 sayılı kanun ile Yabancı Sermaye Kanunu 1954 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Ardından 24 Ocak 1980 tarihinde Ekonomik İstikrar Kararları içinde uluslararası yabancı sermaye hakkında da düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten itibaren dünya ülkeleri ile ticari entegrasyon yapmaya başlayan Türkiye yabancı yatırımcıların dikkatini çekmeye başlamıştır. Finans piyasalarındaki serbestleşme ve yabancı sermayenin teşvik edilebilmesi için gerçekleştirilen düzenlemelerinin sonucunda Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye miktarında da artış gözlemlenmiştir.

2021 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri 7.590 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımları ise Tarım sektöründe 144 milyon dolar, Madencilik sektöründe 51 milyon dolar, İmalat Sanayi 1.799 milyon dolar Hizmetler sektöründe 5.465 milyon dolar, Diğer sektörler bazında 131 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında ülkemize yapılan dığrudan yabancı yatırımların coğrafi dağılımları açısından Avrupa ülkeleri 4.571 milyon dolar, Afrika ülkeleri 2 milyon dolar, Amerika 1.236 milyon dolar ve Asya ülkelerinde 1.781 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (TCMB, Ekonomik veriler).

Ancak son zamanlarda ülkelerin üzerindeki çevre baskının artmasıyla, ekosistemin geleceğe dönüşümü tehlikeye girmiş, hızla artan tüketim nedeniyle gerçekleştirilen yatırımlar çevrenin kirlenmesini arttırmıştır. İklimlerin değişmesi, insanların hayatlarını idame ettirebilmelerini sağlayan biyolojik çeşitliğinin azalması, temiz su ve hava eksikliği, tehlikeli kimyasal atıklar, denizlerin ve okyanusların kirliliği gibi çevre sorunları ve yenilenemeyen kaynakların tükenmesi sınırsızca harcanması sonucu birçok bitki ve hayvan türünün yok olmasına neden olmuştur (Dış İşleri Bakanlığı, Temel Çevre Sorunları).

Türkiye çevrenin korunması ve çevresel kirliliğin önlenmesi ile sürdürülebilir kalkınma için birçok uluslararası kapsamda anlaşmaya dâhil olmuştur. Bu amaçla Türkiye'de çevresel sorunlara çözüm üretilmesine 1960'lı yıllardan itibaren başlanmıştır. Bu anlaşmalardan ilki Stockholm Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Çevresi Konferansı 1972 yılında imzalanmıştır. Ardından 1987'de Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca hazırlanan ve Brundtland Raporu olarak bilinen "Ortak Geleceğimiz" başlıklı raporda yer alınmıştır. Bundan sonra sırasıyla 1992 yılında Rio'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, 2000 yılında düzenlenen BM Binyıl Zirvesi, 2002 yılında Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi (Rio+10), 2012 Rio+20 BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı ve 2015 BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Türkiye'nin çevre konusunda yapmış olduğı önemli uluslararası işbirlikleridir (Dış İşleri Bakanlığı, Temel Çevre Sorunları).

1960'lı yıllardan bugüne kadar Ülkemizde olduğu gibi çevre sorunlarını çözmeye dair gerçekleştirilen teşebbüsler bütün dünya ülkelerinin en önemli konusu haline gelmiş ve uluslararası seviyede de ülkelerin çevre politikalarını belirlenmelerini sağlamıştır. Ülkelerin belirlediği çevre politikalarındaki temel amaç, çevre kalitesini ülkeler arasında belirli bir seviyede tutmak ve dolayısıyla da toplumsal refahı arttırmaktır. Çevre politikaları genel olarak ülkeden ülkeye farklılık gösterse de dikkat edilmesi gereken esas unsur sürdürülebilir kalkınma hedefidir. Sürdürülebilir kalkınma hedefi ile ülkeler bir taraftan ekonomik ve toplumsal gelişmeyi sağlarken diğer taraftan doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılması hedeflenmektedir (Dış İşleri Bakanlığı, Temel Çevre Sorunları). Çevre politikalarının gerçekleşmesinde ülkeler arasındaki bu ortak hedefe rağmen ülkeler arasındaki gelir farklılıkları nedeniyle her ülkede uygulama şekli de farklı olmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma Türkiye'de 2000 yılından bu güne kadar ana stratejik plan ve oluşturduğu politika belgelerinde; sürdürülebilir kalkınma terimini tarım, enerji, doğal kaynaklar, ekonomi gibi konularda sıkça kullanmaktadır (Terzi, 2017:29). Türkiye'nin politikalarının ve hedeflerinin tanımlandığı ana belge olan kalkınma planlarında sürdürülebilir kalkınmaya yönelik bir çok temel ilkeden bahsedilmiştir. Türkiye ilk kalkınma planını birinci beş yıllık kalkınma planları başlığı ile 1963-1967 yılında belirlemiştir. 1963 yılından bugüne kadar on adet kalkınma planı yapılmıştır. 11. Kalkınma planı 2019 yılında yürürlüğe girmiş ve 2019-2023 yıllarını kapsamaktadır. 11. Kalkınma planı Küresel Gelişmelerin Türkiye Etkileşimi ana başlığı altında 85. Maddede "Türkiye yenilikçi teknolojilerin çoğu açısından teknoloji geliştirme ve bu teknolojilerin üretken kullanımı konusunda gelişmiş ülkelere göre sınırlı yeteneklere sahip olduğu bildirilmektedir. Bu nedenle Ülkemizin teknolojik dönüşüme ayak uydurabilmesi için öncelikli sektör ve alanlarda nitelikli insan kaynağını zenginleştirmesi, teknolojinin işletmelere yayılımını artırması, firmaların organizasyon ve yenilik kabiliyetlerini geliştirmesi, araştırma-geliştirme (Ar-Ge) ve yeniliğin finansmanına yönelik etkin mekanizmaları devreye sokması rekabet gücü kazanması açısından öncelikli hususlar olarak belirlenmiştir." 97. maddede "kentlerin büyümesi, ekonomik ve sosyal gelişmenin yanında çevresel tedbirlerin alınması gerekliliğine değinilmiştir. Çevre koruma ve geliştirme ile kentlerin gelişmesi için gerekli yatırım ve hizmetlerin ekonomi politikalarıyla birlikte ele alınmasıyla üretim yönünden fırsata çevrilmesi mümkün olabilecektir" denilmektedir (11. Kalkınma Planı, 2019:13).

11. Kalkınma planının istikrarlı ve güçlü ekonomi başlığı altında 177. Maddede "rekabeti ve verimliliği artırıcı politikaları esas alarak daha az ithalat, daha fazla ihracat yapılmasını sağlayacak ihracata dayalı bir üretim için sağlam bir alt yapı oluşturulması planlanmaktadır. Bunun için, ihracatın rekabet potansiyeli olan ve yüksek dış ticaret açığı verilen sektörlerin desteklenmesiyle artırılması ile birlikte turizm gelirlerindeki artışla katkısıyla cari işlemler açığının azaltılması planlanmaktadır. Ülkemizin büyüme hedefleri doğrultusunda dünya ticaretinden daha fazla pay alması sağlamak amacıyla ikili ve çok taraflı anlaşmalar yapılması hedeflenmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi Ülkemiz teknoloji anlamında sınırlı yeteneklere sahip olduğundan dolayı, teknoloji transferi sağlayan uluslararası doğrudan yatırımların arttırılması sağlanarak cari işlemler dengesinin finansman kalitesinde belirgin bir iyileşme sağlanması düşünülmektedir". (11. Kalkınma Planı,2019: 38). Makroekonomik Politika Çerçevesi başlığı altında 191. Maddede ise "uluslararası doğrudan

yatırımların özellikle sanayi sektörüne çekilmesi ve komple yeni yatırımların payının artırılması sağlanması planlanmaktadır" (11. Kalkınma Planı,2019: 39).

5. SONUÇ

Çalışma sonucunda, incelenen birçok literatür çalışmasında doğrudan yabancı yatırımlar ve çevre arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Türkiye'nin kirlilik sığınağı olup olmadığını test eden çalışmaların çoğunda Kirlilik sığınağı hipotezi Türkiye'de geçerli bulunmuştur. Çevre sorunlarının sadece Türkiye için değil küresel anlamda tüm dünyayı tehdit eden bir olgu olduğu açıktır. Bu nedenle, ülkelerin oluşturulacağı çevre politikaları ulusal ve uluslararası düzeyde uyumlu olmak zorundadır. Birleşmiş milletler sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda ülkeler doğrudan yabancı yatırım politikalarının temiz çevre temiz gelecek oluşturacak biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Ülkeler iktisadi faaliyetlerini gerçekleştirirken çevreye gereken önemi vermedikleri takdirde, çevre sorunlarının daha da artmasına dolayısıyla da sağlıklı bir çevre için tehlike oluşturmaktadırlar. İklim değişikliğine bağlı doğal dengenin bozulması, biyolojik çeşitliliğin azalması ve küresel ısınma en önemli çevresel sorunlar olarak son yıllarda karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle gelişmiş ülkelerde bunun ile alakalı çevre bilinci oluşmuş ardından doğrudan yabancı yatırımların artması ile artan iktisadi faaliyetlerin ülkelerin çevre ile ilgili düzenlemeler yapmalarını gerekli kılmıştır.

Ülkelerin çevre politikalarını katı ya da daha serbest olarak belirlemesi faaliyet yapan firmalarda üretim maliyetlerini değiştirebilmektedir. Katı düzenlenmiş çevre politikaları firmaların üretim maliyetlerini arttırırken, firmanın ulusal ve uluslararası rekabet gücünü azaltacaktır (Lucas ve diğ., 1992: 2). Ülkelerin belirlemiş oldukları çevre politikaları birbirinden farklılık arz etse de aslında varılmak istenen hedefler ortaktır. Bu hedefler (Keleş ve diğ., 2015: 243-244);

- Ülkede yaşayan bireylerin sağlıklı bir şekilde hayatlarını idame ettirmelerini sağlamak,
- Ülkenin sahip olduğu doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi,
- Ülkelerin uygulayacağı çevre politikalarında bu politikalara uymak zorunda olan taraflar arasında eşit davranılmasını sağlamaktır.

Türkiye bu hedeflere ulaşabilmek amacıyla çevre kirliliğinin azaltılması ve çevrenin onarılması için finansal teşvikleri harekete geçirmelidir. Bununla birlikte zorunlu yaptırımları da arttıracak olan emisyon, çevre ve teknoloji standartlarını ağırlaştırmalıdır. Türkiye'nin 11. Kalkınma Planında da belirtildiği gibi birincil hedeflerinden olan yüksek katma değerli üretime geçiş ile enerji verimliliğini gerçekleştirecektir. Ayrıca yeşil dönüşüm sürdürülebilir kalkınma hedefleri, iç politikamızın bu bağlamda geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Türkiye'de teknoloji ve yenilebilir enerji alanlarında doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi dolayısıyla da çarpan etkisi yoluyla yerli üreticilerin de çevre kalitelerinin yükseltilmesi sağlanmalıdır. Merkezi ya da yerel idareler tarafından çevre politikaları yaptırım ya da iyi uygulama teşvikleri ile tüketicilerin daha temiz ürün kullanmaya desteklenmesi; firmaların ise üretim sürecinde çevre dostu teknolojiler kullanmalarına özendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acharyya, J. (2009), FDI, Growth and the Environment: Evidence from India on CO2 Emission during the Last Two Decades, Journal of Economic Development, 43, 34, 1, June

Akar, İ. (2019), Kirlilik Cennetleri Hipotezi ve Dış Ticaret-Cevre İlişkisinde Literatür İncelemesi. Economics Literature, 1(1): 37-50 doi: 10.22440/elit.1.1.3

Akbostancı E., Tunç, İ. & Türüt- Aşık, S. (2003). İmalat sanyi ve Kirlilik: Bir Kirli Endüstri Sığınağı Olarak Türkiye. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 60-1.

Aller, C., Ductor, L., & Herrerias, M. J. (2015). The World Trade Network and The

Blanco, Luisa; Gonzalez, Fidel & Ruiz, Isabel, (2011). The Impact of FDI on CO2 Emissions in Latin America. School of Public Policy Working Papers, Paper No:28.

Clark, D. P., Serafino, M., & Simonetta, Z. (2000). Do dirty industries conduct offshore assembly in developing countries? International Economic Journal, 14(3), 75–86. doi:10.1080/10168730000000029

Doytch, N., & Uctum, M. (2016). Globalization and the environmental impact of FDI. CUNY Academic Works, Economics Working Papers,1-22, http://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=gc_econ_wp.

Environment. Energy Economics, 52, 55-68.

Gökalp, M.F. & Yıldırım A. 2004. Dış Ticaret ve Çevre: Kirlilik Sığınakları Hipotezi Türkiye Uygulaması, Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi. Cilt:11 Sayı:2

Görg, H., & Strobl, E. (2005). Foreign direct investment and local economic development: Beyond productivity spillovers. Does foreign direct investment promote development, 137-158.

Görüş, M. S., & Aslan, M. (2019). Impacts of economic indicators on environmental degradation: Evidence from MENA Countries. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 103, 259-268. https://doi.org/10.1016/j.rser.2018.12.042

He, J. (2006), Pollution Haven Hypothesis and Environmental Impacts of Foreign Direct Investment: The Case of Industrial Emission of Sulfur Dioxide (SO2) in Chinese provinces, Ecological Economics, 228-245

https://www.mfa.gov.tr/i_-temel-cevre-sorunlari.tr.mfa

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019 2023.pdf

https://www.tcmb.gov.tr

Keleş, R., Hamamcı, C., & Çoban, A. (2015). Çevre Politikası (8.Baskı). Ankara: İmge

Kılıçarslan, Z., & Dumrul, Y. (2017). Foreign direct investments and CO2 emissions relationship: The case of Turkey. Business and Economics Research Journal, 8(4), 647660. https://doi.org/10.20409/berj.2017.73

Koçak, E., & Şarkgüneşi, A. (2017). The impact of foreign direct investment on CO2 emissions in Turkey: New evidence from cointegration and bootstrap causality analysis. Environmental Science and Pollution Research, 25(1), 790-804. https://doi.org/10.1007/s11356-017-0468-2

Kurt, Ü., Kılıç, C., & Özekicioğlu, H. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımların Co2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Ardl Sınır Testi Yaklaşımı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22 (1),213-224.

Lucas, R. E., Wheeler, D., & Hettige, H. (1992). Economic Development, EnvironmentalRegulation, and The International Migration Of Toxic Industrial Pollution, 1960-88 (Vol. 1062). World Bank Publications.

Mani, M., & Wheeler, D. (1998). In search of pollution havens? Dirty industry in the world economy, 1960 to 1995. The Journal of Environment & Development, 7(3), 215-247.

Mike, F. (2020). Kirlilik sığınağı hipotezi Türkiye için geçerli mi? ARDL sınır testi yaklaşımından bulgular. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 21(2), 107-121. https://app.trdizin.gov.tr/makale/TXpZd056TTVPUT09/kirlilik-siginagi-hipotezi-turkiye-icingecerli-mi-ardl-sinir-testi-yaklasimindan-bulgular

Mike, F., & Kardaşlar, A. (2018). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çevre kirliliği üzerine etkisi. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 16(3), 178-191. https://doi.org/10.11611/yead.377182

Öztürk, Z. & Öz, D. (2016). The Relationship between Energy Consumption, Income, Foreign Direct Investment, and CO2 Emissions: The Case of Turkey, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, 269-288.

Sarkodie, S. A., & Strezov, V. (2019). Effect of foreign direct investments, economic development and energy consumption on greenhouse gas emissions in developing countries. Science of the Total Environment, 646, 862-871. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.07.365

Solarin, S. A., Al-Mulali, U., Musah, I., & Ozturk, I. (2017). Investigating the pollution haven hypothesis in Ghana: An empirical investigation. Energy, 124, 706-719. https://doi.org/10.1016/j.energy.2017.02.089

Şahin, G., Gökdemir, L., & Ayyıldız, F. V. (2019). Türkiye örneğinde kirlilik sığınağı ve kirlenme hale hipotezleri üzerine ampirik bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(33), 104-140. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/41368/464283

Şahinöz A., & Fotourehchi Z. Kirlilik Emisyonu ve Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımları: Türkiye için Kirlilik Sığınağı Hipotezi Testi. Sosyoekonomi Dergisi.

Taylor, M. S. (2005). Unbundling the pollution haven hypothesis. Advances in Economic Analysis & Policy, 4(2).

Temurshoev, U. (2006). Pollution haven hypothesis or factor endowment hypothesis: theory and empirical examination for the US and China. CERGE-EI Working Paper, (292).

Terzi, S. (2017). Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde Türkiye'de uygulanan çevre politikası araçlarının değerlendirilmesi. Ankara: TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

Yanchun, Y. (2010), FDI and China's Carbon Dioxide Emissions: 1978–2008, Proceedings of the 7th International Conference on Innovation & Management,

Yang, Wan-Ping; Yang, Yang & Xu. Jie, (2008). The impact of foreign trade and FDI on environmental pollution, China-USA Business Review. 7, (12), 1-11.

Yılmazer, M. &ve Açıkgöz Ersoy, B. (2009), Kirlilik Sığınağı Hipotezi, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Kamu Politikaları, Ege Akademik Bakış, 9 (4), 1441-1462

Yurtkuran, S. (2021). Türkiye'de Kirlilik Sığınağı Hipotezi Geçerli mi? Fourier Eşbütünleşme ve Nedensellik Yöntemlerinden Kanıtlar. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 13(24), 61-77.

Zarsky, L. (1999). Havens, halos and spaghetti: untangling the evidence about foreign direct investment and the environment. Foreign direct Investment and the Environment, 13(8), 47-74.

Zeren, F. (2015). Doğrudan Yabancı Yatırımların CO2 Emisyonuna Etkisi: Kirlilik Hale Hipotezi mi Kirlilik Cenneti Hipotezi mi?. Journal of yaşar University, 10(37), 6442-6448.